

Hur påverkas marken av växtföljd, tillförsel av organiskt material och jordbearbetning

- förfruktseffekter
  - mullhalt
  - struktur
- växthusgaser

Thomas Kätterer

Vad är en bördig jord?

- En bördig åkerjord är en jord som långsiktigt ger höga skördar av god kvalitet.
- Den skall helst vara stenfri, ogräsfri, lättbrukad, sjukdomsfri och ge god bärighet för fordon.
- Bördigheten måste sättas i relation till grödan.
- Bördigheten beror på biologiska, kemiska och fysikaliska faktorer.

Kan vi påverka bördigheten?

- En del bördighetsfaktorer är icke påverkbara (stenighet, textur, mineralsammansättning), andra kan mer eller mindre påverkas (struktur/packning, mullhalt, pH, näringstillstånd, dränering, ogräsfröbank, sjukdomstryck).
- Mullhalten påverkar många biologiska, kemiska och fysikaliska markegenskaper.
- Jag kommer att belysa mullhaltens betydelse för bördighet utifrån resultat från långliggande fältförsök.

De svenska Bördighetsförsöken

12
platser

Skåne

Växtföljd 1	Växtföljd 2
Vårkorn ins.	Vårkorn
Vall	Oljeväxter
Höstvete stallgödsel	Höstvete
Sockerbetor	Sockerbetor

20 ton stallg i vf1, **efter** höstvete;
Skörderester tas bort

Mellersta Sverige

Växtföljd 1	Växtföljd 2
Vårkorn ins.	Vårkorn
Vall	Havre
Vall stallgödsel	Oljeväxter
Höstvete	Höstvete
Havre	Havre
Höstvete	Höstvete

30 ton stallg i vf1, **före** höstvete;
Skörderester lämnas kvar

Försökssupplägg

2 block

x 2 växtföljder

x 4 PK-nivåer

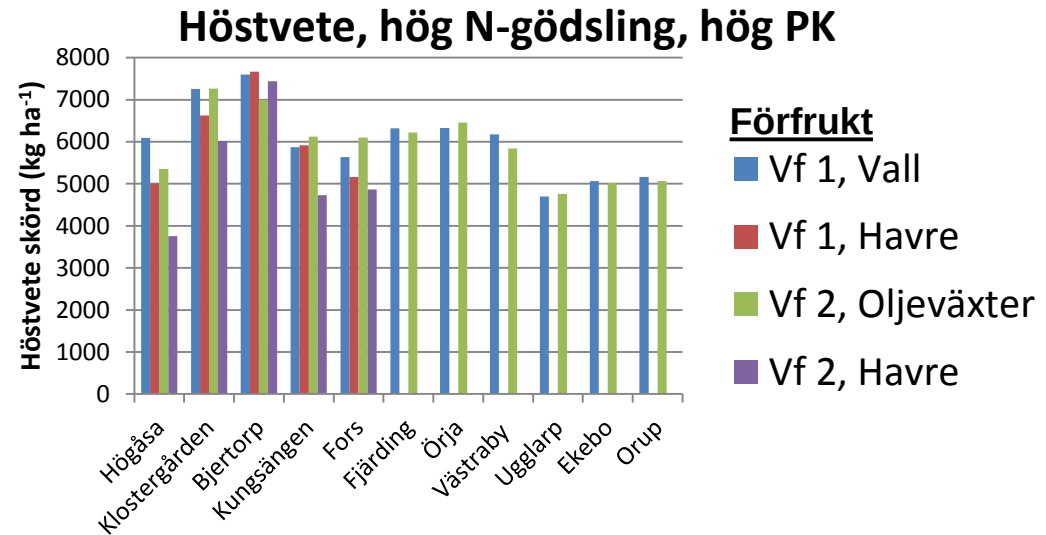
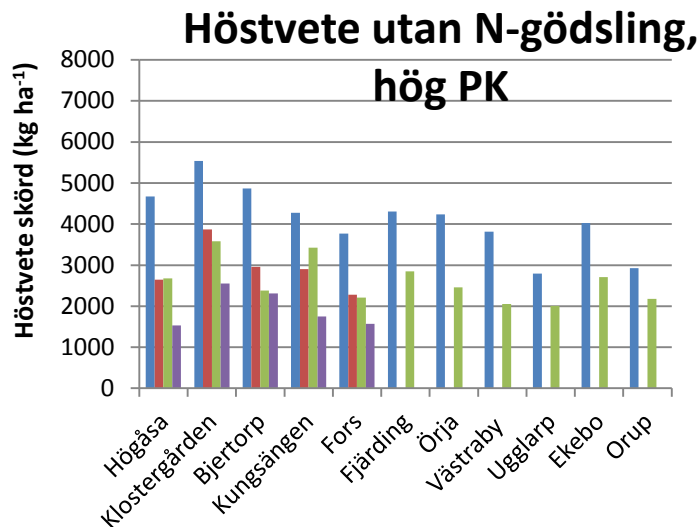
x 4 N-nivåer

= 64 rutor

Förfruktseffekt, bördighet, produktionspotential

	Ler%	C%_start
Högåsa	7	2.4
Klosterg.	48	2.1
Bjertorp	30	2.2
Kungsängen	56	2.1
Fors	18	2.2
Fjärdingslöv	14	1.4
Örja	23	1.1
Västraby	26	2.1
Ugglarp	12	1.5
Ekebo	18	3.1
Orup	12	2.4

Skåne

Växtföljd 1	Växtföljd 2
Vårkorn ins.	Vårkorn
Vall	Oljeväxter
Höstvete stallgödsel	Höstvete
Sockerbetor	Sockerbetor

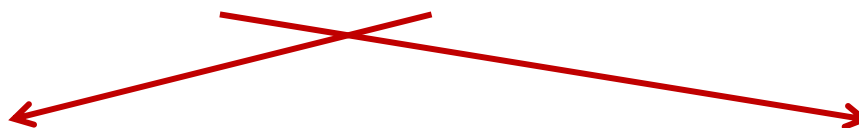
Mellersta Sverige

Växtföljd 1	Växtföljd 2
Vårkorn ins.	Vårkorn
Vall	Havre
Vall stallgödsel	Oljeväxter
Höstvete	Höstvete
Havre	Havre
Höstvete	Höstvete

- Vid hög N: 700 kg högre hv-skörd efter havre i vf1 jämfört med vf2. Skillnad i markkol = 0.14%
- Förfruktseffekten beror på växtföljden som helhet

Gradering av platserna efter **produktionsförmåga** (vid högsta NPK-nivå)

	Fjärd.	Örja	Västraby	Ekebo	Ugglarp	Orup
Höstvete	1.13	1.16	1.02	0.91	0.87	0.91
Vårkorn	1.12	1.10	0.91	1.00	0.96	0.91
Oljeväxter	1.05	1.15	1.05	0.95	0.90	0.90
Sockerbetor	1.20	1.03	1.01	0.88	0.97	0.90
Medel	1.12	1.11	1.00	0.94	0.92	0.91

	Fjärd.	Ekebo	Örja	Ugglarp	Orup	Västraby
Höstvete	1.09	1.22	1.09	0.87	0.96	0.78
Vårkorn	1.06	1.12	1.01	1.12	0.96	0.74
Oljeväxter	1.00	1.20	1.20	1.00	1.00	0.60
Sockerbetor	1.48	0.99	1.11	1.11	0.43	0.87
Medel	1.16	1.13	1.10	1.02	0.84	0.75

Gradering av **bördighet** enligt skörd utan NPK-gödsling

Vilken plats är bördigast?

- Fjärdingslöv? Högst produktionspotential i genomsnitt över alla grödor
- Örja? Högst produktionspotential för höstveten och oljeväxter
- Ekebo? Högst avkastning i ogödslade nollrutor för höstveten, oljeväxter och vårkorn (främst pga. hög mullhalt)
- Fysikaliska (kompakt alv) eller kemiska (e.g. sulfid i alven) kan begränsa rotdjupet och därmed leda till vatten/näringsbrist

Skrymdensitet och rotdjup

Vreta Kloster

1.48

1.44

1.46

1.47

1.55

1.54

1.65

Rotdjup
100 cm

Ekebo

1.70

1.71

1.72

1.73

1.81

1.85

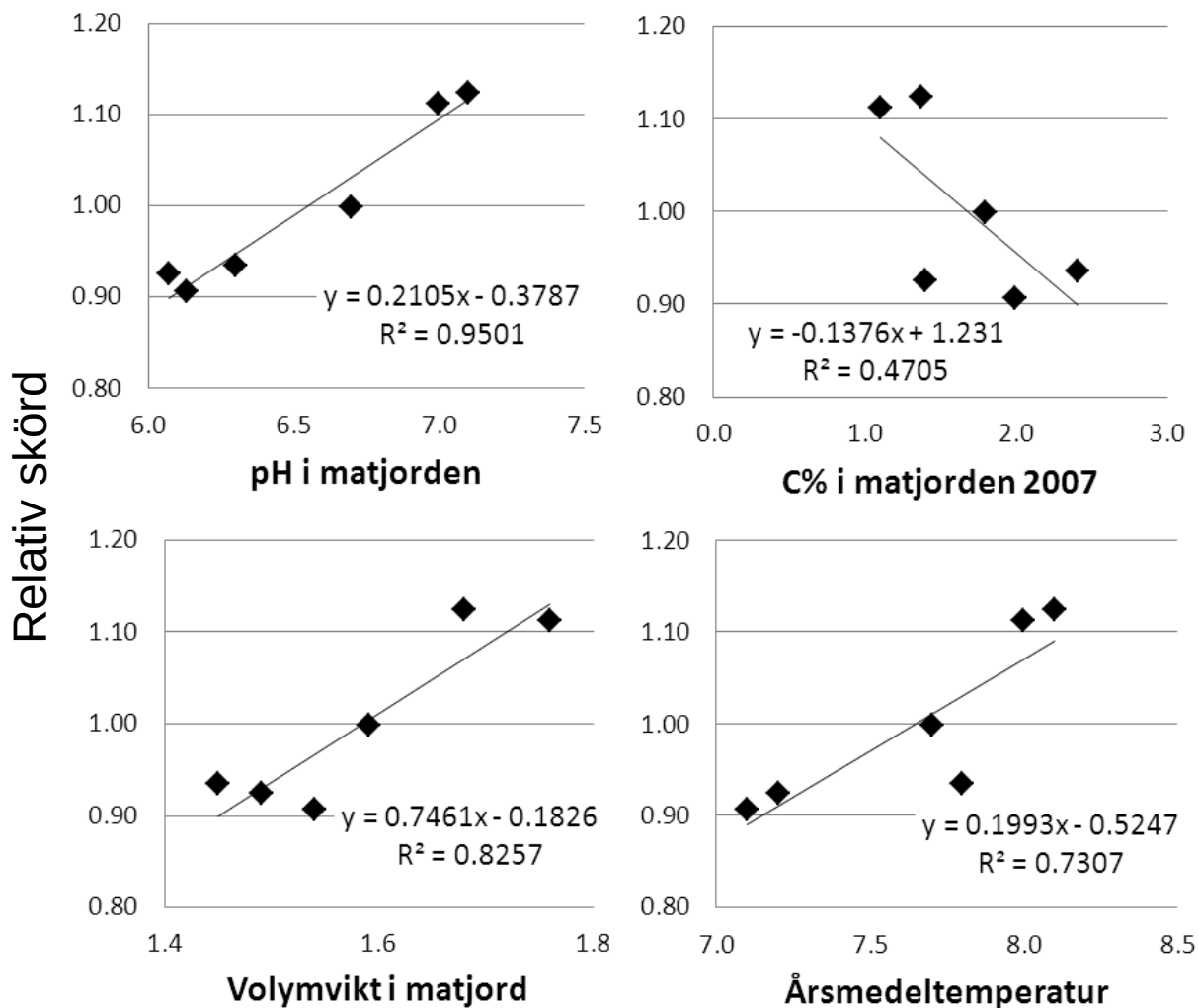
1.83

Rotdjup
60 cm

Kirchmann et al.

Kan vi förklara skillnaderna i bördighet mellan platserna?

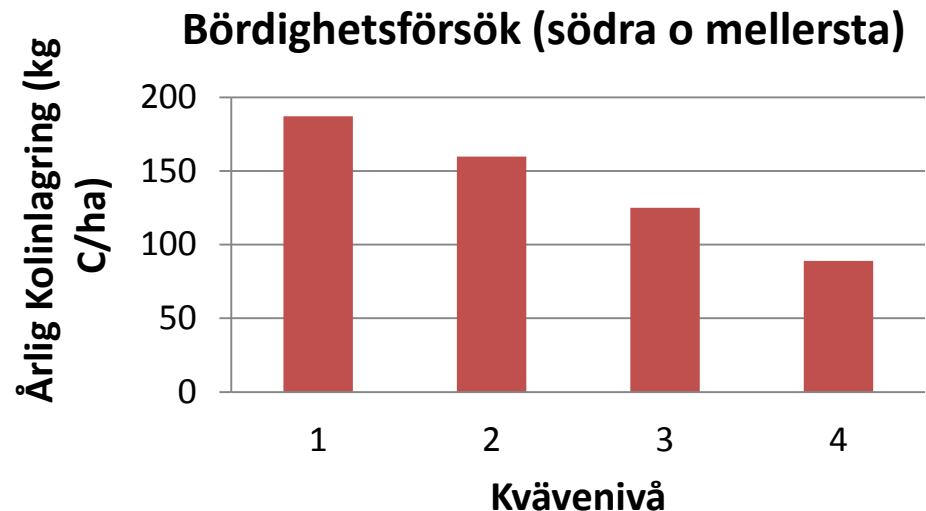
Starka korrelationer finns – men att avgöra vilka samband som är kausala är inte trivialt

Högre multhalt i växtföljden med stallgödsel och vall i bördighetsförsöken

Växtföljd 1	Växtföljd 2
Vårkorn	Vårkorn
Vall	Oljeväxter
Höstvete	Höstvete
Sockerbetor	Sockerbetor

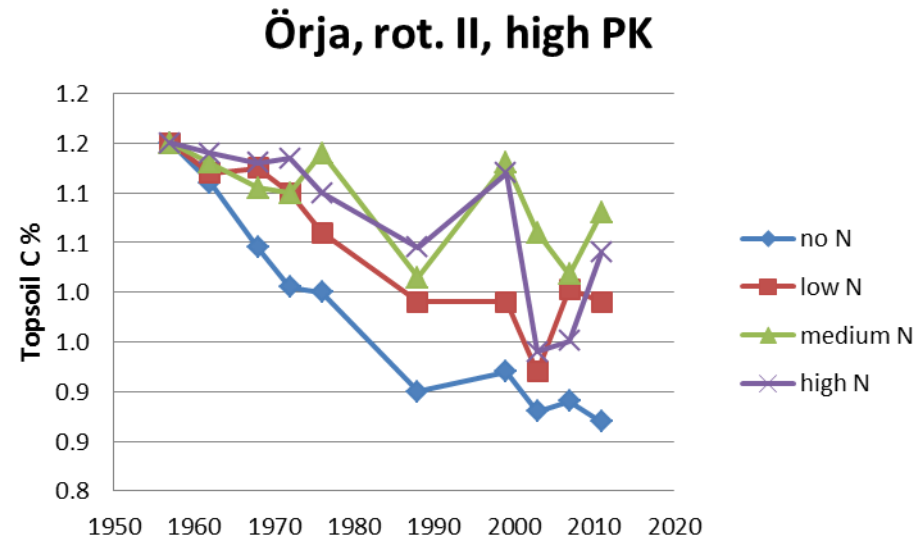
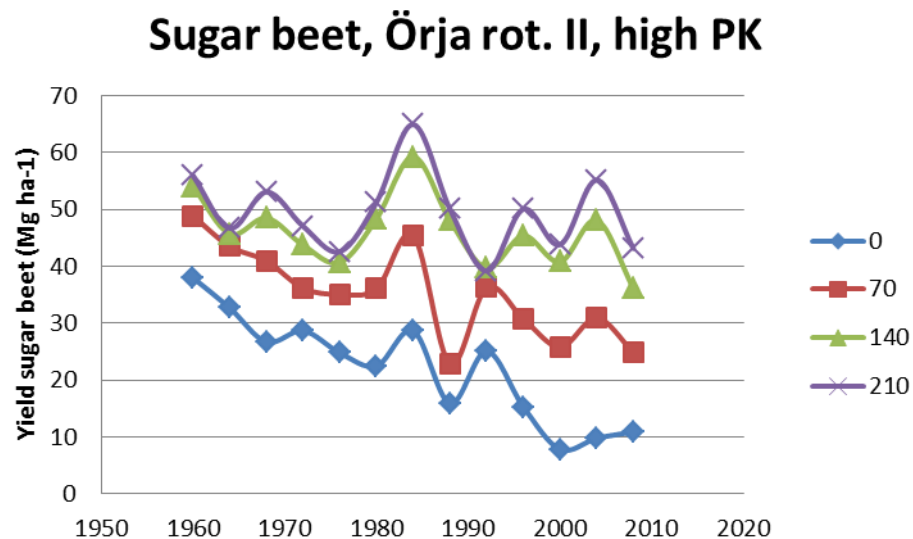
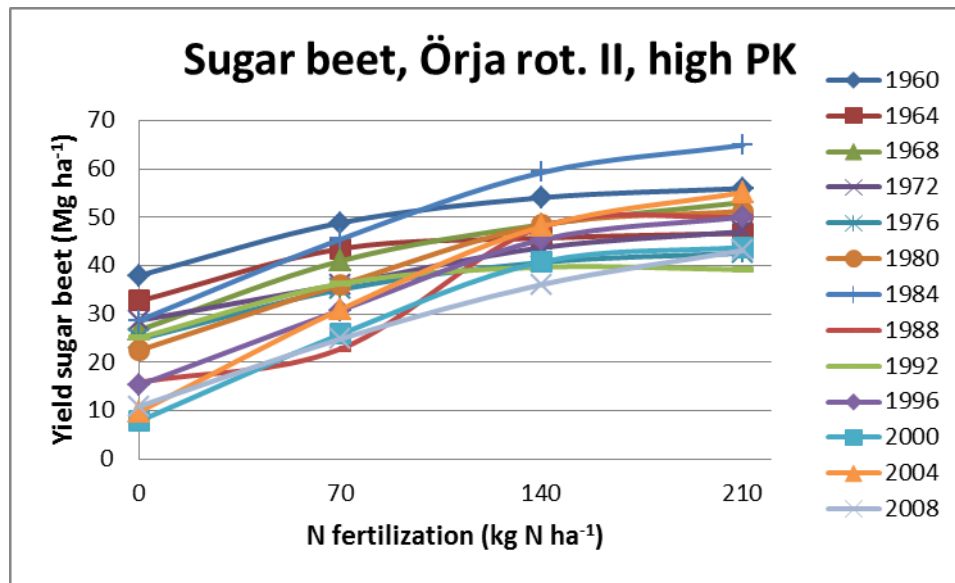
Halm och blast
förs bort;
20 ton stallg/vf
före höstvete

Halm och blast
lämnas

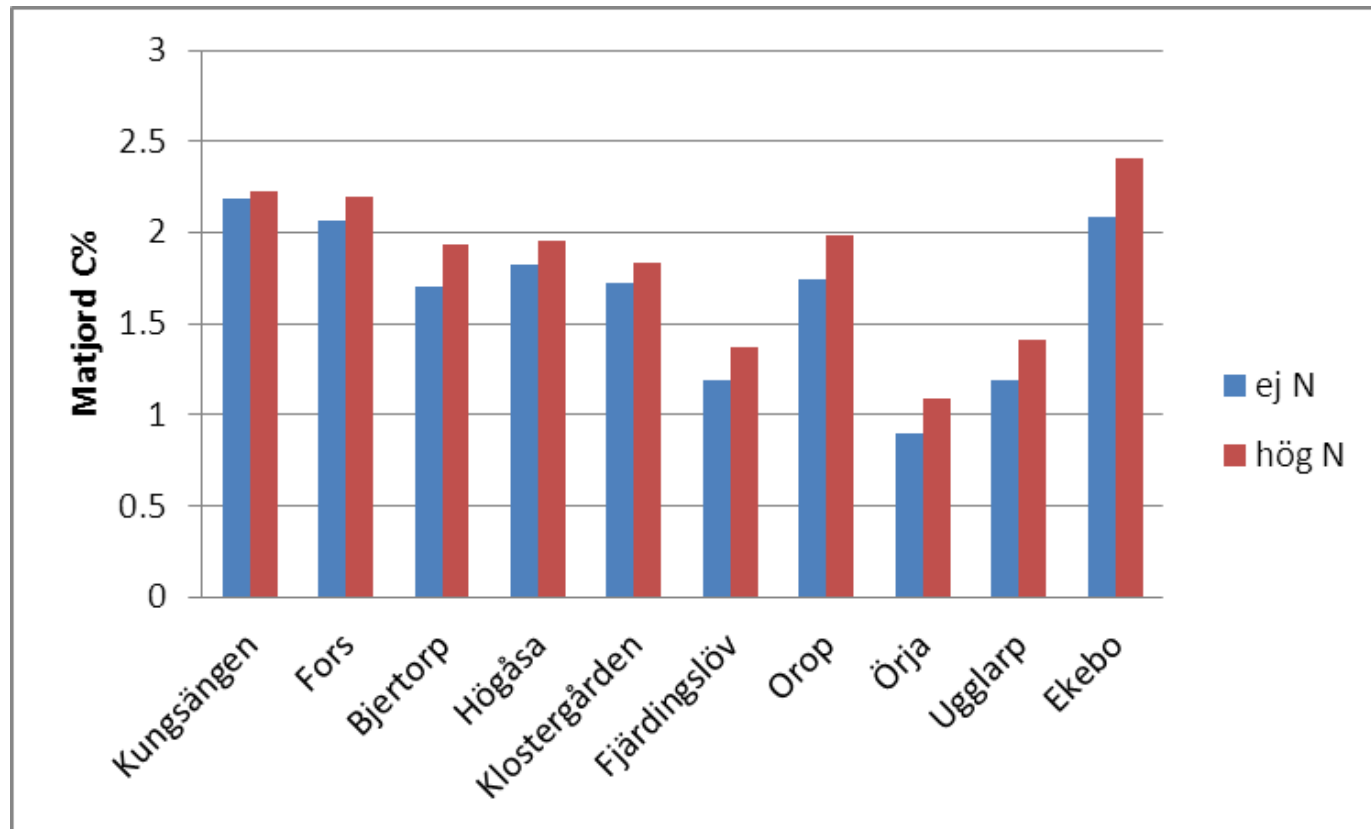

- Högre multhalter i vf1 (130 kg C per ha och år i genomsnitt)
- Kolinlagringen beror på stallgödsel och skörderester/rötter
- Vf-effekten minskar med ökande N-givor

Skördar och multhalter i Bördighetsförsöken t.ex. Örja

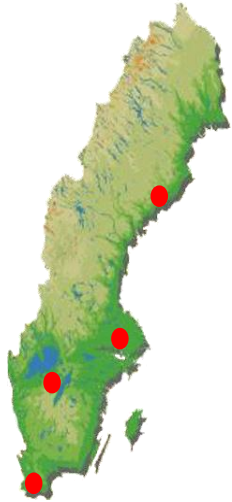
Kävegödslingens effekt på markens kolhalt (efter ca. 50 år i bördighetsförsöken)

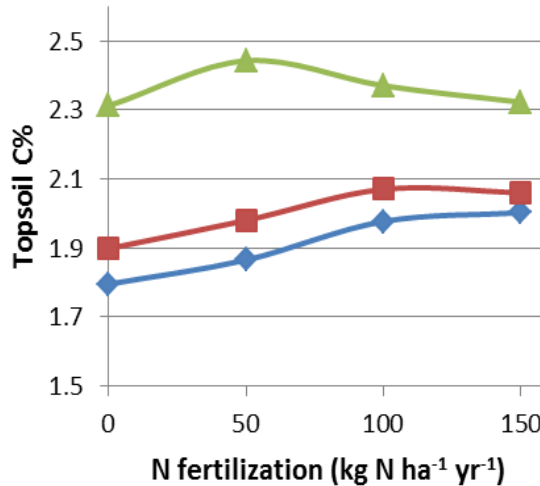
Större mängd skörderester och framförallt högre rotproduktion höjer mullhalten

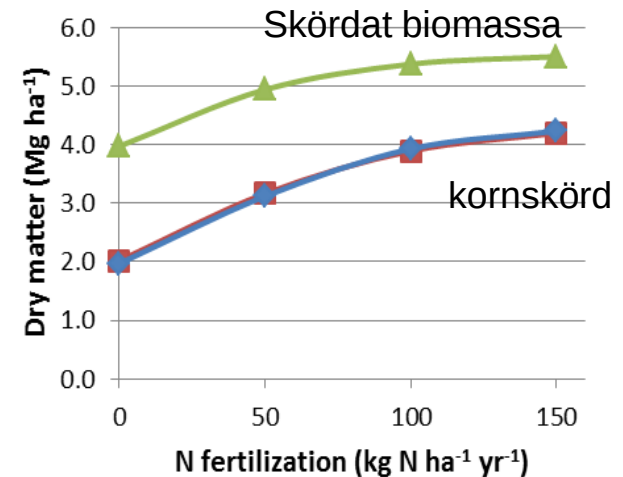
Humusbalansförsöken > 30 år

Kol i matjorden

Skördar (medel 30 år)

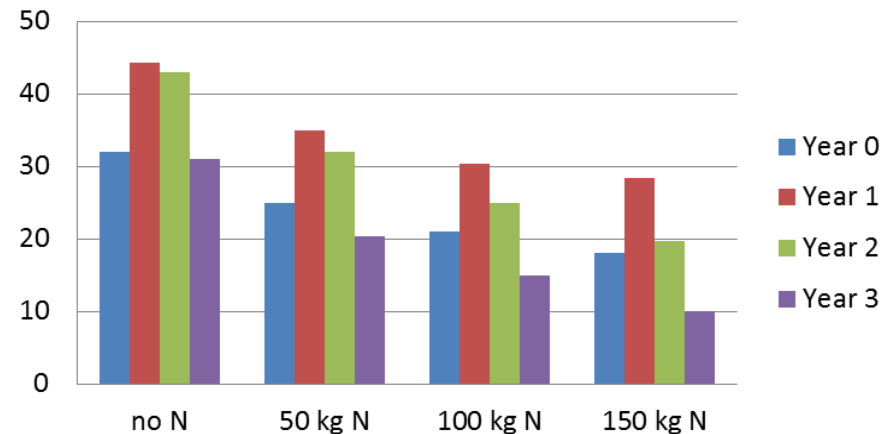

0,1% C motsvarar 3,8 ton C/ha
eller 130 kg C per ha och år

Effekter på markkol

- Högst kolhalt med vall
- Halmbortförsel minskar kolförrådet
- Markkolet visar samma dynamik som produktionen i spannmål men inte i en blandvall

Andel klöver (%), 30 år, 4 platser

Två långliggande försök med fokus på organiskt material: Ultuna och Lanna

Samma mängd kol tillförs vartannat som gröngödsel, halm, stallgödsel, sågspån, hushållskompost, torv och rötslam (med eller utan N-gödsel)

Ultuna sedan 1956, mellanlera, 1,5 C vid start

15 behandlingar i 4 block, 60 rutor á 4 m²

Grödor: Mest vårstråsäd och Mais sedan år 2000

Lanna sedan 1996, styv lera, 2% C vid start

9 behandlingar i 4 block, 36 rutor á 100 m²

Grödor: Mest vårstråsäd

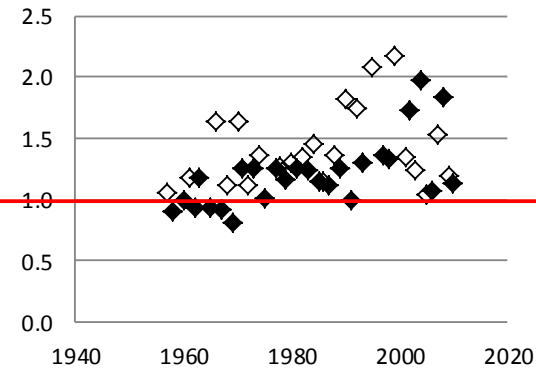
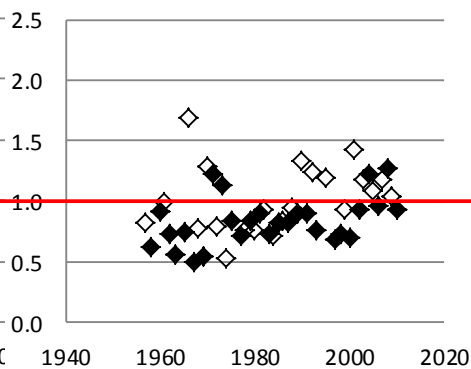
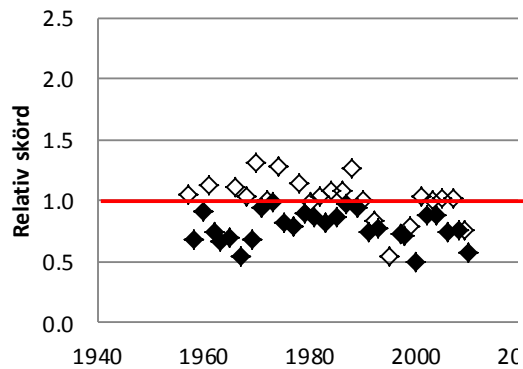
Ultuna Ramförsök, sedan 1956

Gröngödsel

Stallgödsel

Rötslam

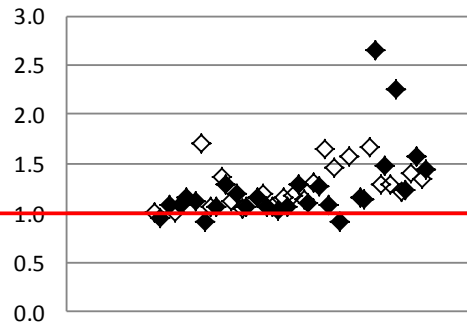
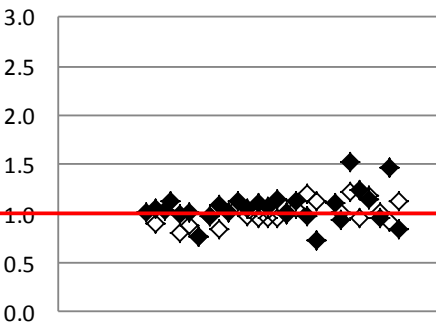
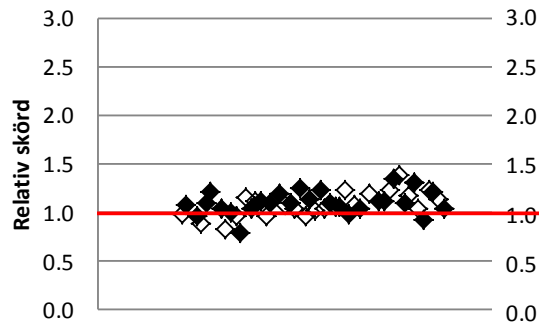

Skörd i
N-gödslad

Halm +N

Sågspån +N

Torv +N

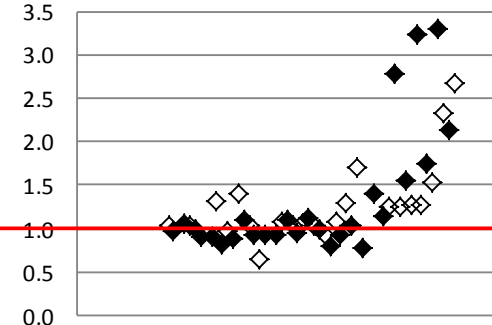
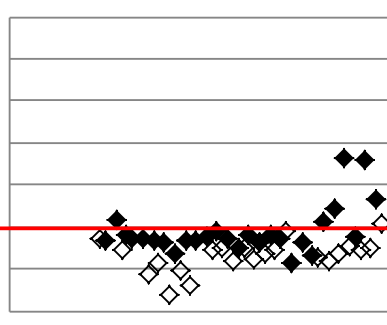
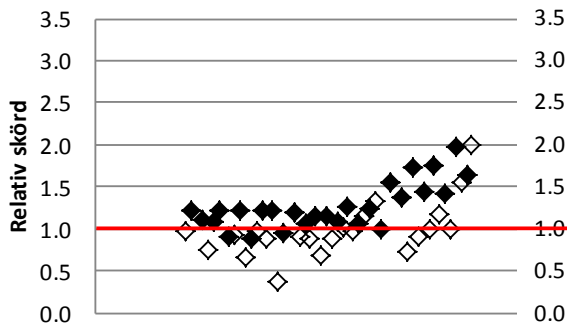

Skörd i
N-gödslad

Halm -N

Sågspån -N

Torv -N

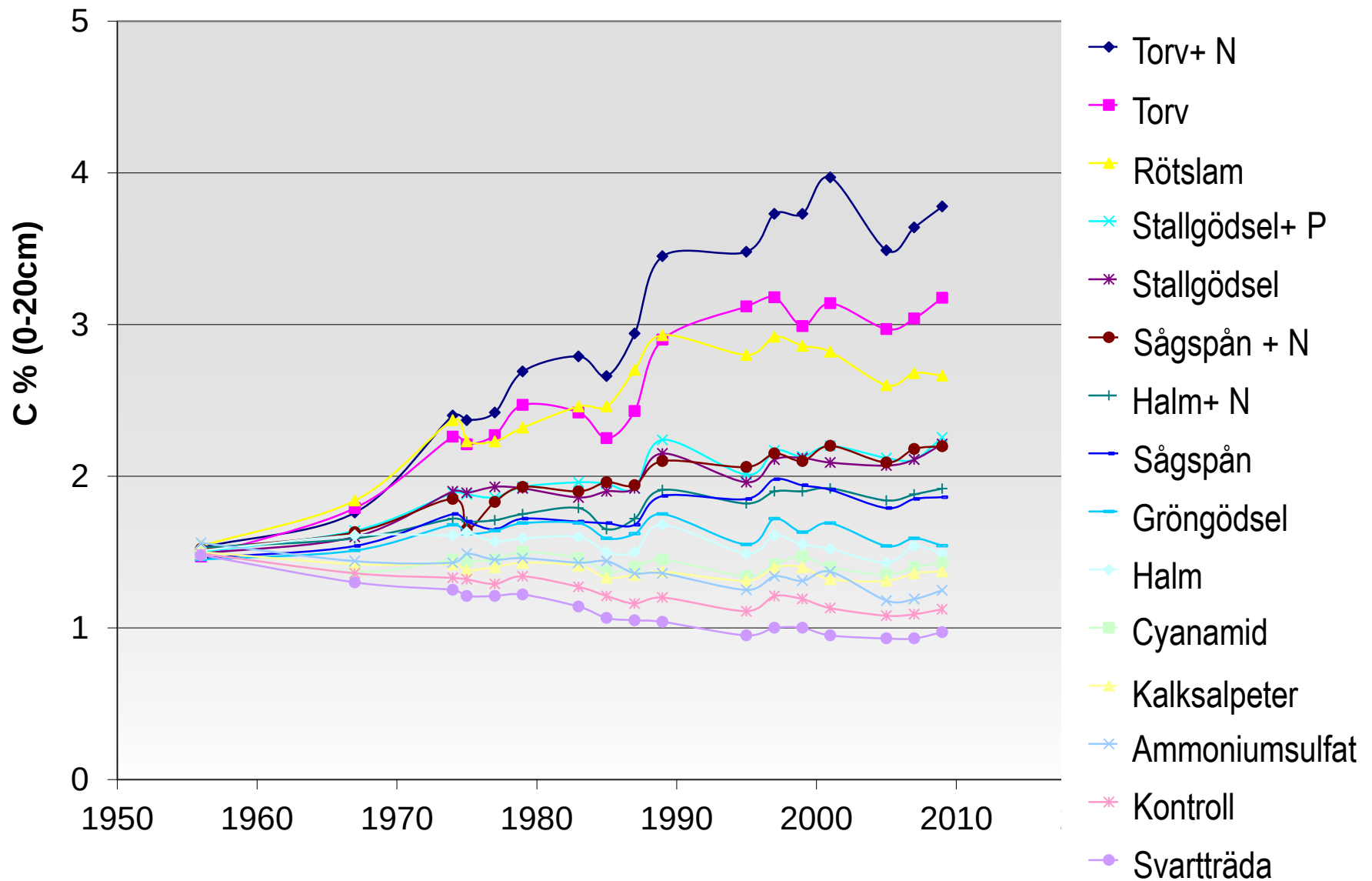

Skörd i
ogödslad

Öppna symboler:
Fyllda symboler:

Första året efter organiska tillsatser
Andra året efter organiska tillsatser

Markkol i ramförsöket

Effekten av pH på bördigheten

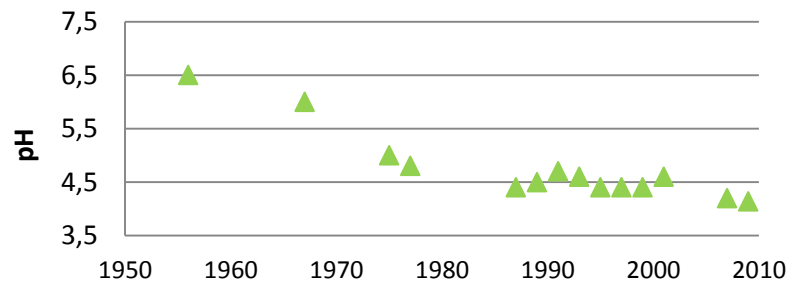
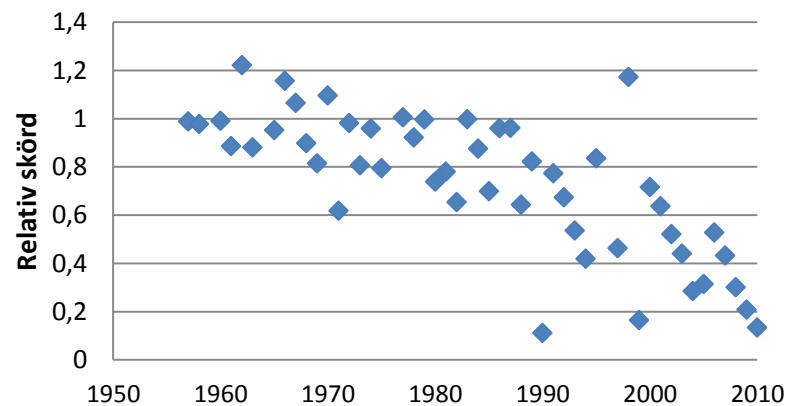
Ultuna Ramförsök:

Jämförelse av led gödslat med samma mängd ammoniumsulfat
respektive kalksalpeter

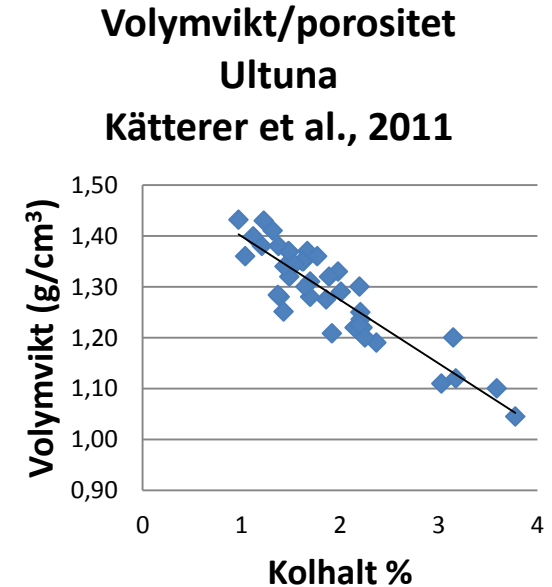
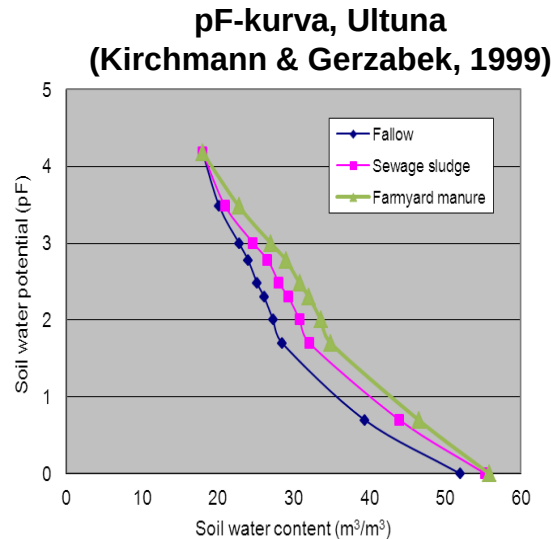
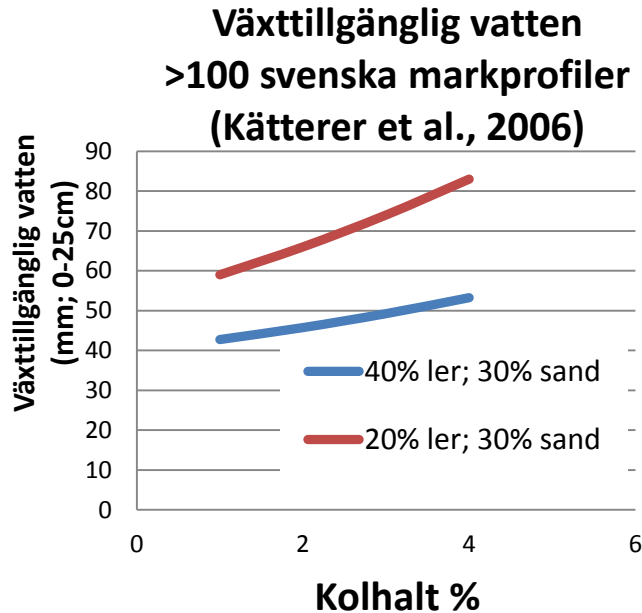
Drastiska skördesänkningar < pH 4,5

Skördar i led gödslat med
ammoniumsulfat / calciumnitrat

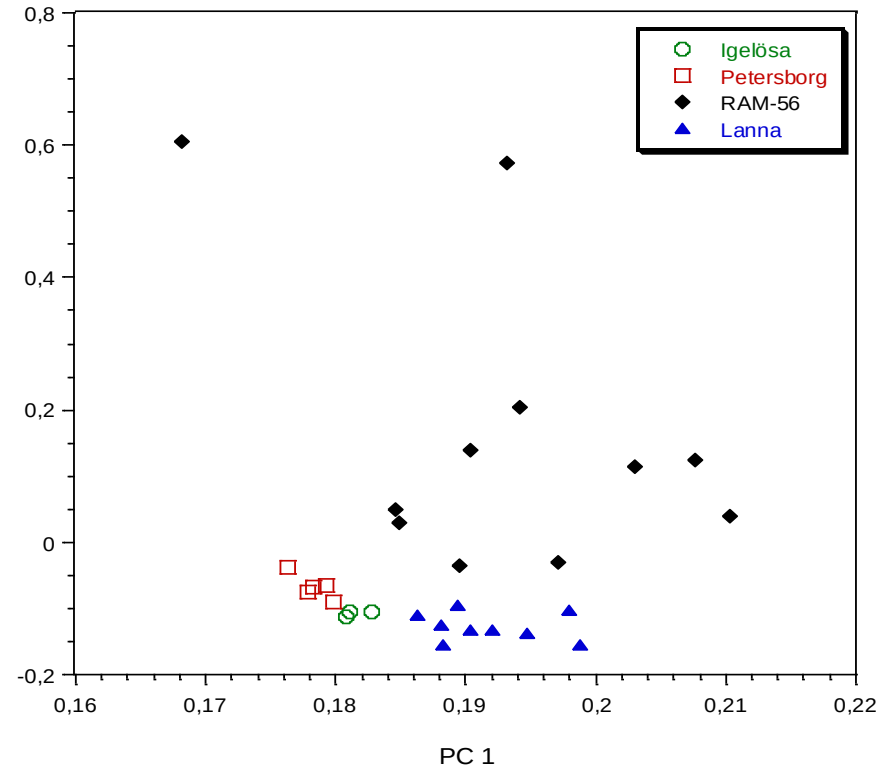
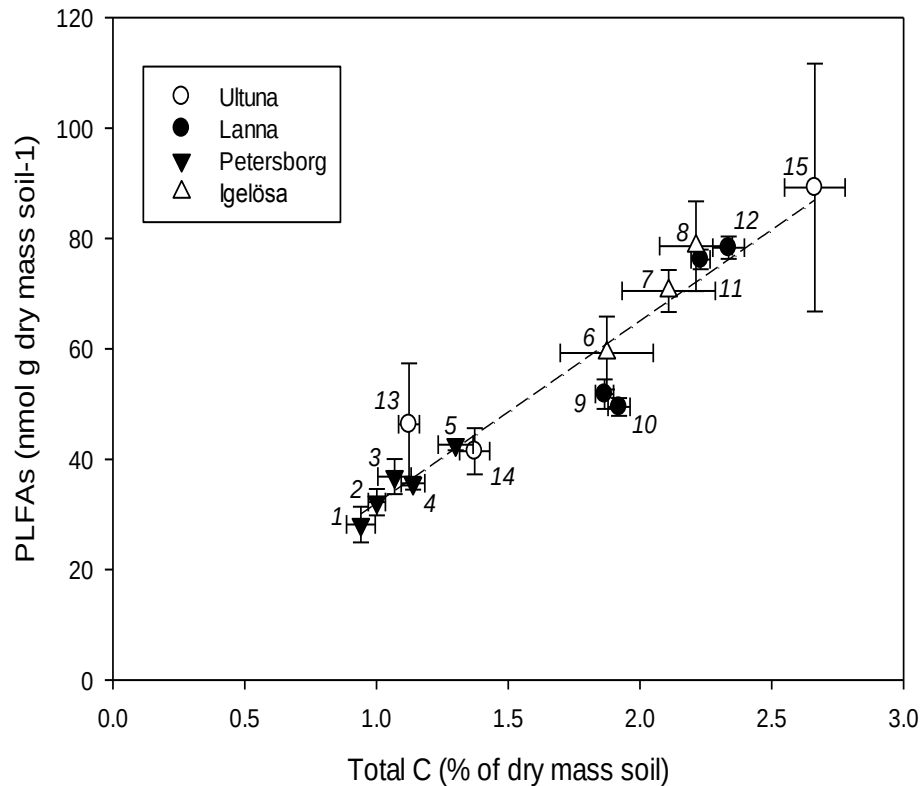
Mullen påverkar markens fysikaliska egenskaper

En fördubbling av mullhalten

- Ökar mängden växttillgänglig vatten med ca. 10%
- Minskar volymvikten med ca. 10%
- Ökar markens vattenhållandeförmåga
- Effekten är större i sandjordar än i lerjordar

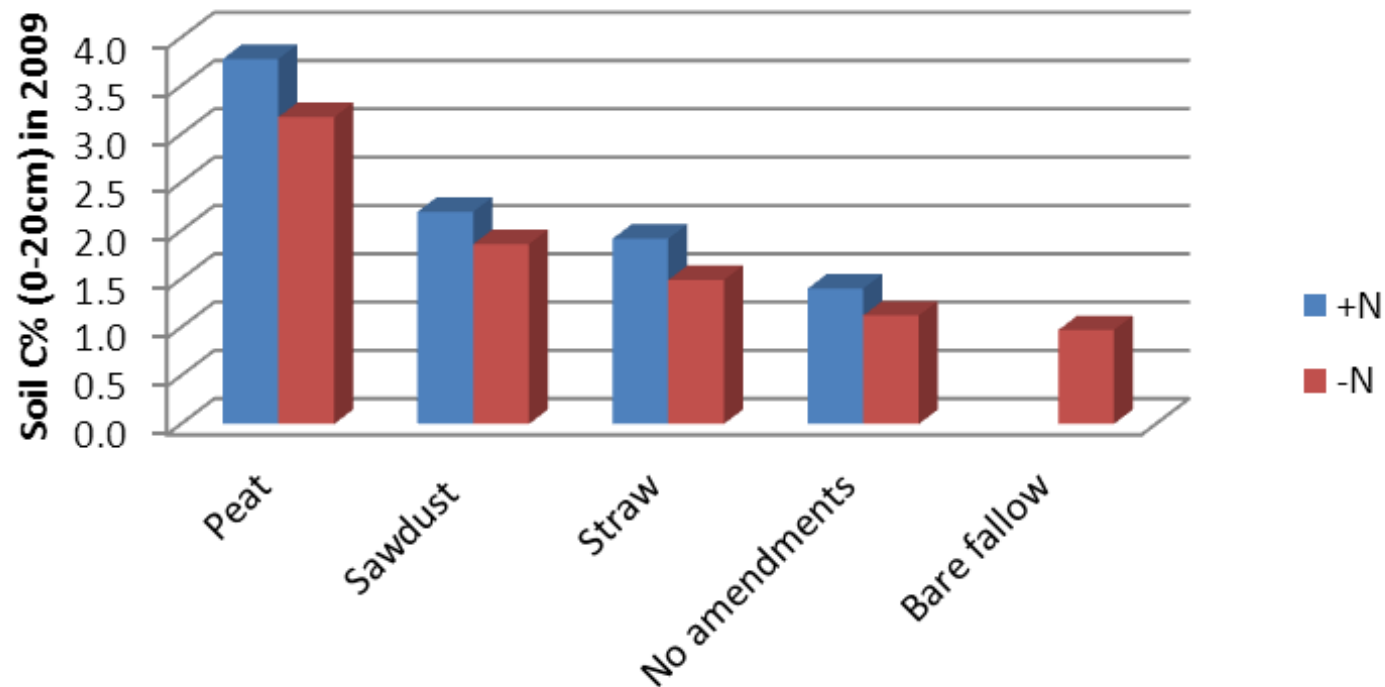
Mullhalten påverkar markens organismer

- Mikrobiell biomassa ökar med mullhalt
- Mikrobsamhällets sammansättning styrs mera av plats (mineralogi) än av odlingsåtgärder

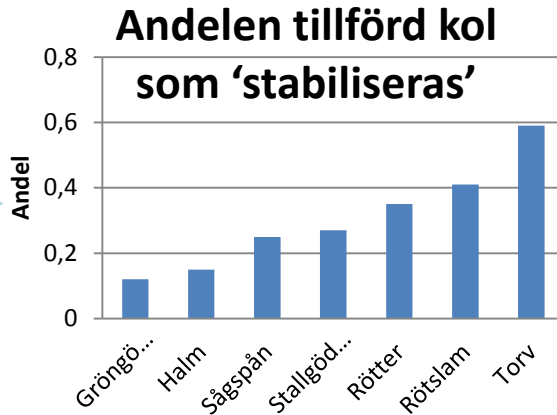
Ramförsöket: Effekten av N-gödsling och tillfört organiskt material på markens kolförråd kan kvantifieras

Effect of mineral N fertilizer on soil C

Markens kolbalans styrs av koltillförsel och nedbrytning

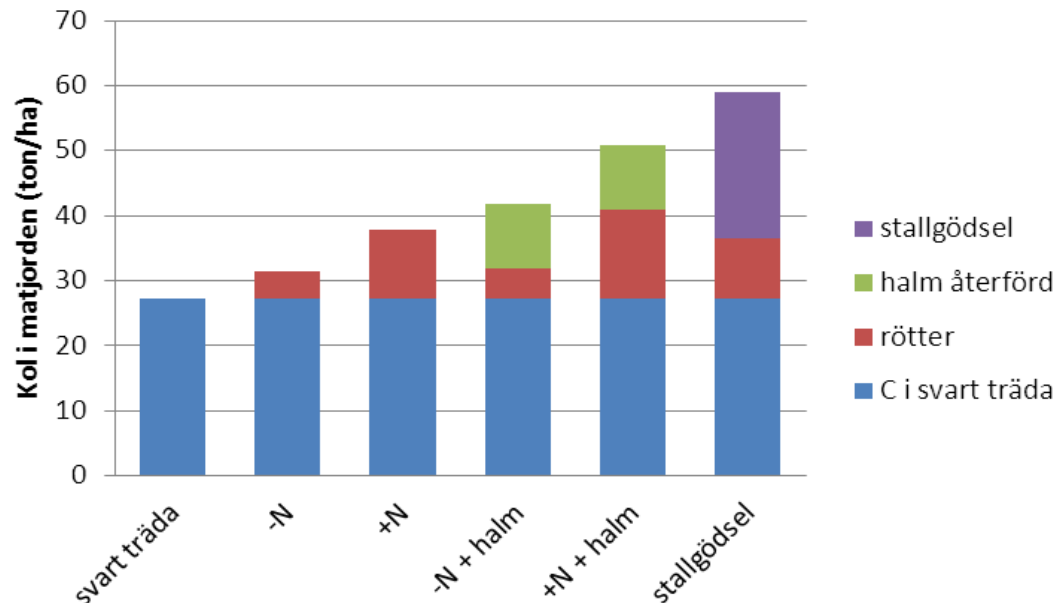
Grödval och odlingsåtgärder

C i mark

Nedbrytningen styrs främst av klimat, jordart, dränering, pH

Exempel Ultuna ramförsök

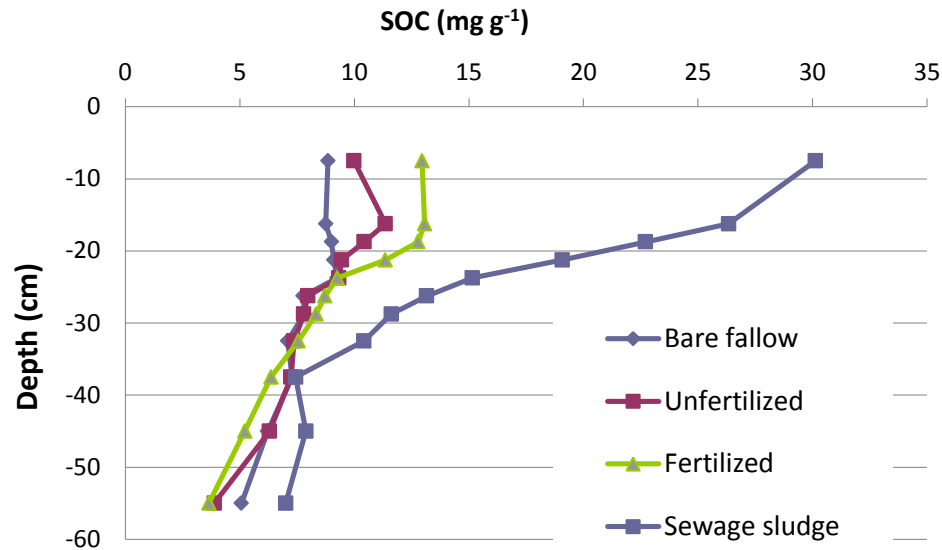

Rötternas effekt är minst 2,3 gånger större jämfört med halm

Signifikanta förändringen i markens kolhalt ner till ca. 40 cm p.g.a. kvävegödsling och organiska tillsatser

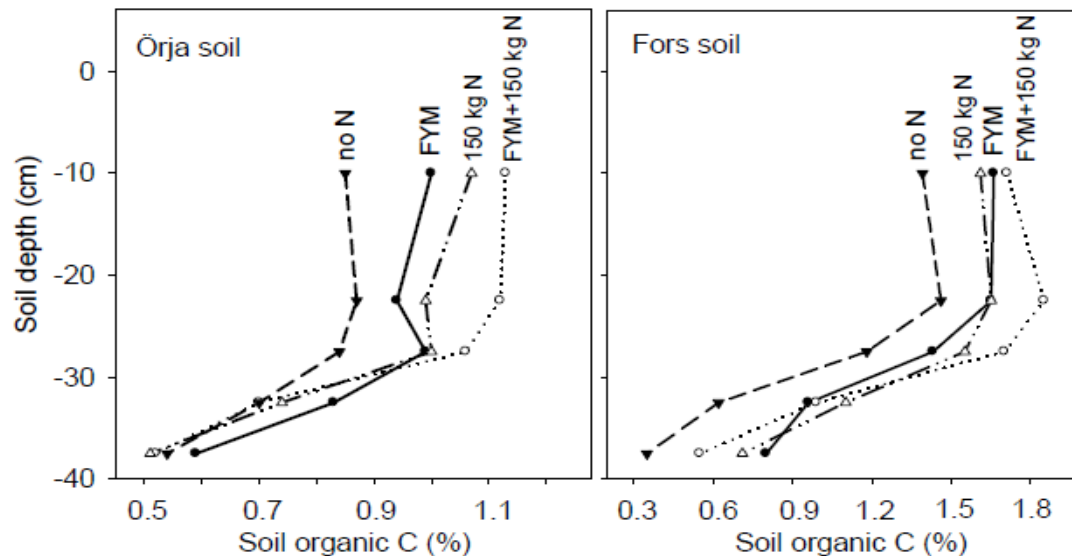
Ultuna,
53 år

Effekter på alven är inte försumbara

Menichetti et al., 2013
Kirchmann et al., 2012;
Kätterer et al., 2013

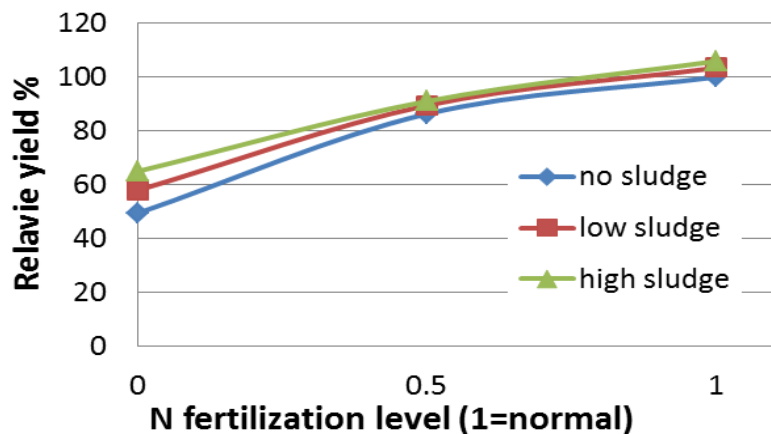
Bördighets-
försök 50 år

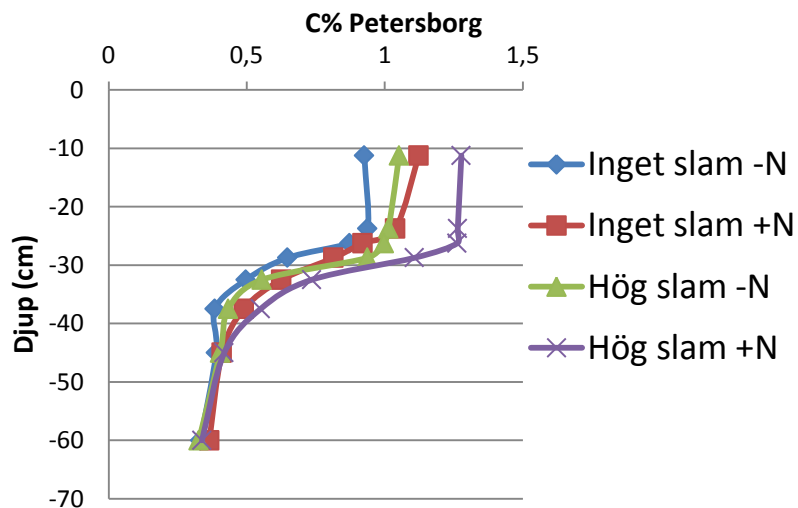
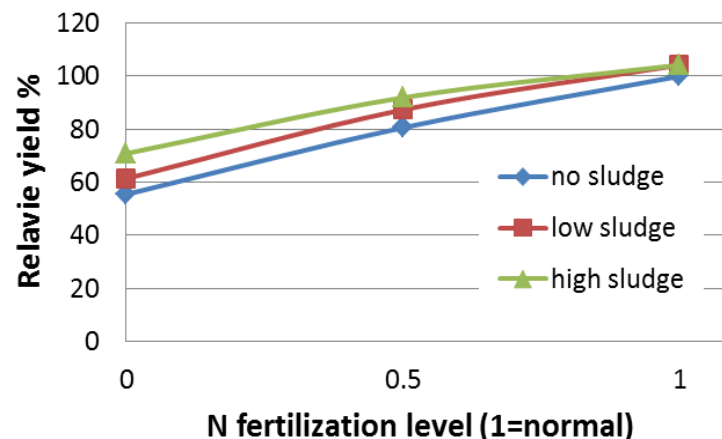
Gödsling med röttslam

(4 eller 12 ton ts vart fjärde år) 1982-2010

N response, Petersborg 1982-2010

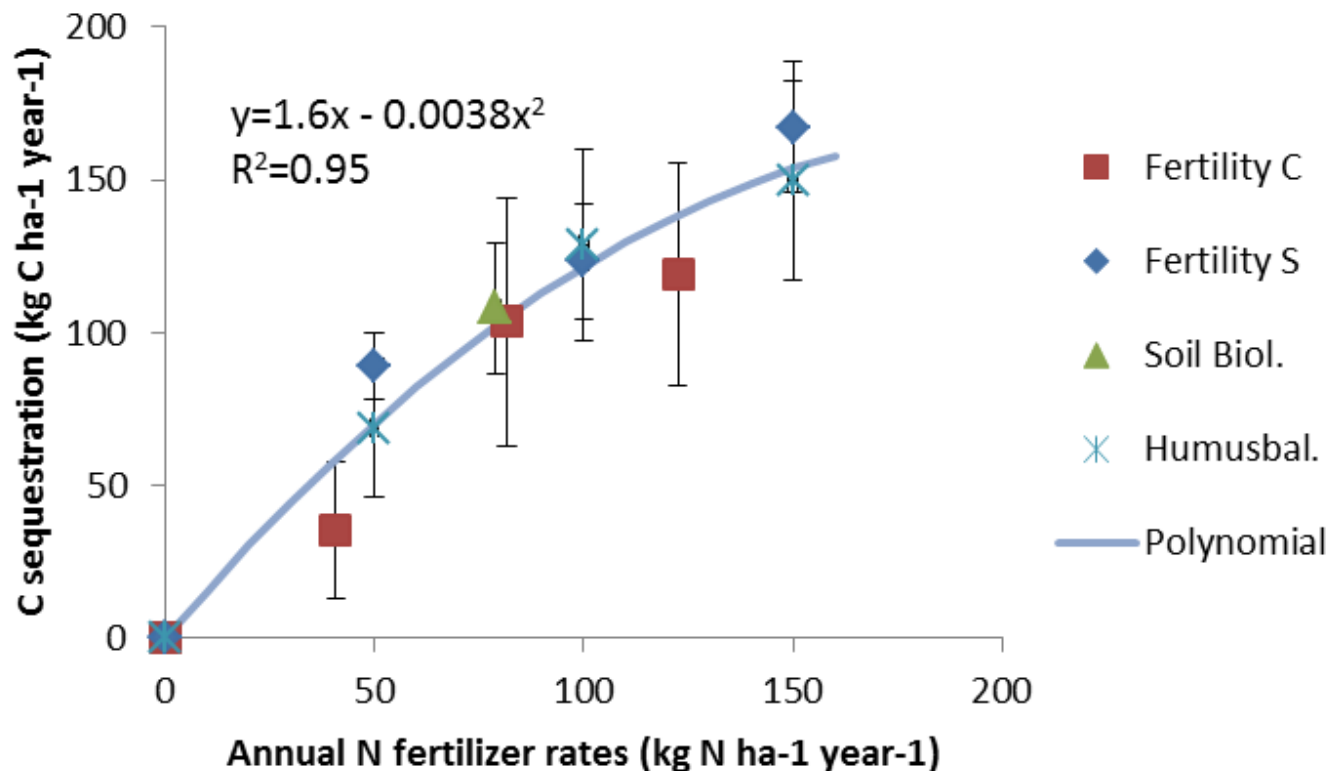

N response, Igelsösa 1982-2010

- 6% högre skörd i Slam+N
- Låg N-effekt av slam
- Högst C-förråd i 'Slam+N'
- Liknande C-förråd i 'Slam-N' och 'Inget slam+N' visar betydelsen av skörderester – främst rötter

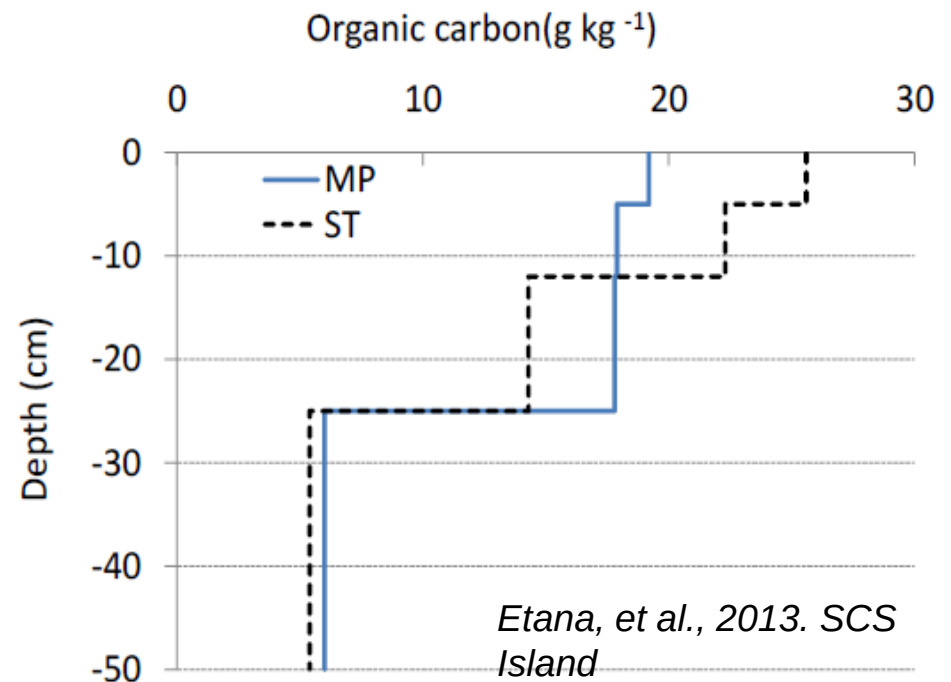
Resultat från 16 långliggande försök (4 serier):
**Varje kilo N höjer kolförrådet i marken med
1.15 kg C i matjorden (0-20 cm)**

Kolfastläggning i alven: 0.55 kg C kg⁻¹ N

Total kolfastläggning : 1.7 kg C kg⁻¹ N (6.2 kg CO₂-equ.)

Leder reducerad jordbearbetning till högre kolförråd i marken?

- Grund bearbetning jämfört med plöjning leder till högre kolhalt i översta lagret.
- Inga skillnader i hela kolförrådet efter 35 år på Ultuna (1974-2009)

Leder minskad jordbearbetning till kolfastläggning?

Effekten beror på

- Skördar
- Klimat (främst i torra områden)

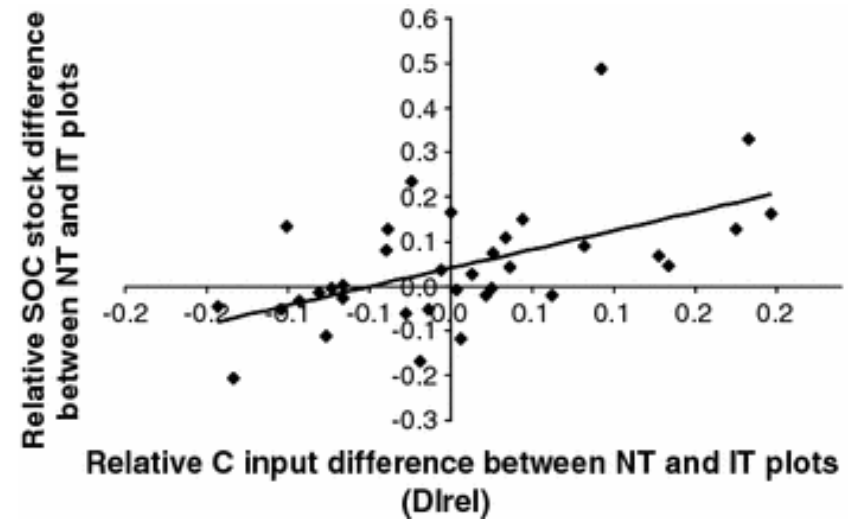
Tidigare uppskattningar av effekten var för optimistiska

Fördelar:

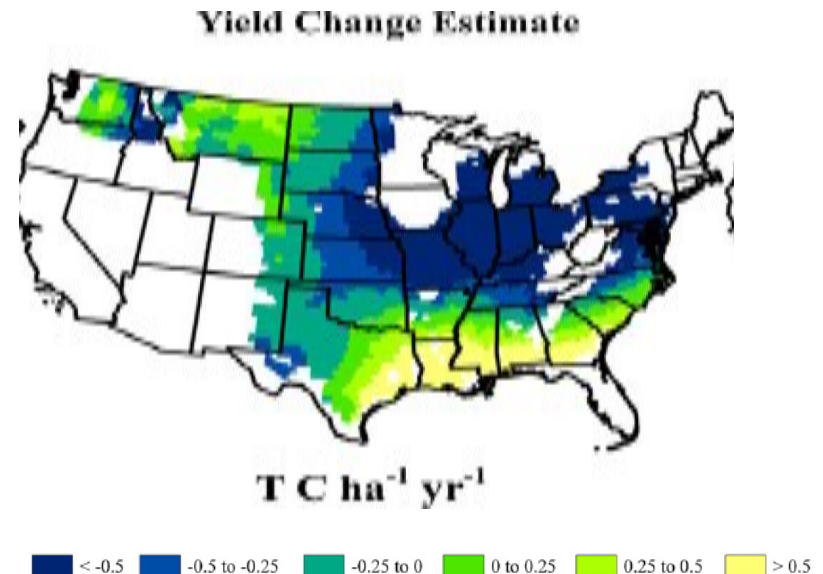
- Minskad dieselförbrukning
- Minskad erosion

Nackdelar:

- Risk för högre N₂O-emissioner

Virto et al. 2012 Biogeochem. 108:17-26

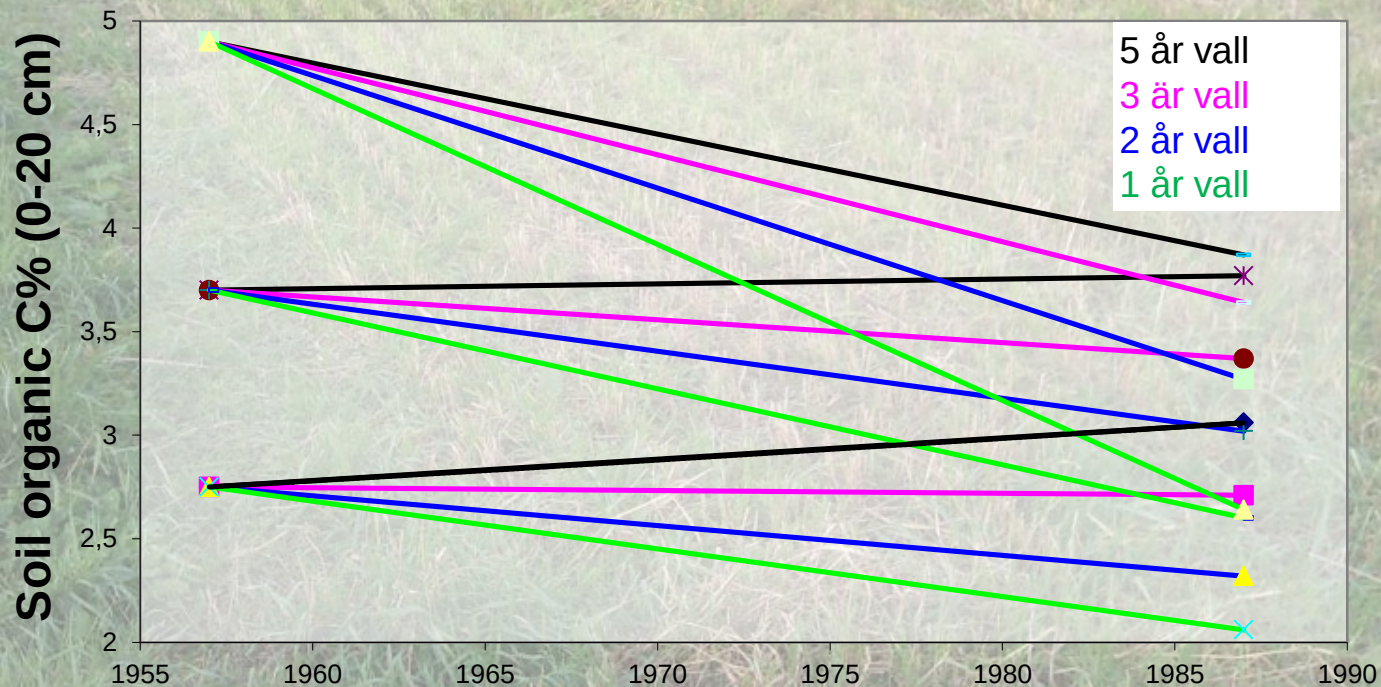

Ogle et al. 2012. AGEE 149, 37– 49

Perenner i växtföljden höjer mullhalten

Försök i Röbäcksdalen, Ås och Offer,
med 6-åriga växtföljder

Bolinder et al. 2010, AGEE138: 335–342

Ett system med ettåriga växter + fånggröda liknar vall

Fånggrödor minskar erosion och näringsläckage och
höjer kolhalten i marken

SLF-project 2013-2015

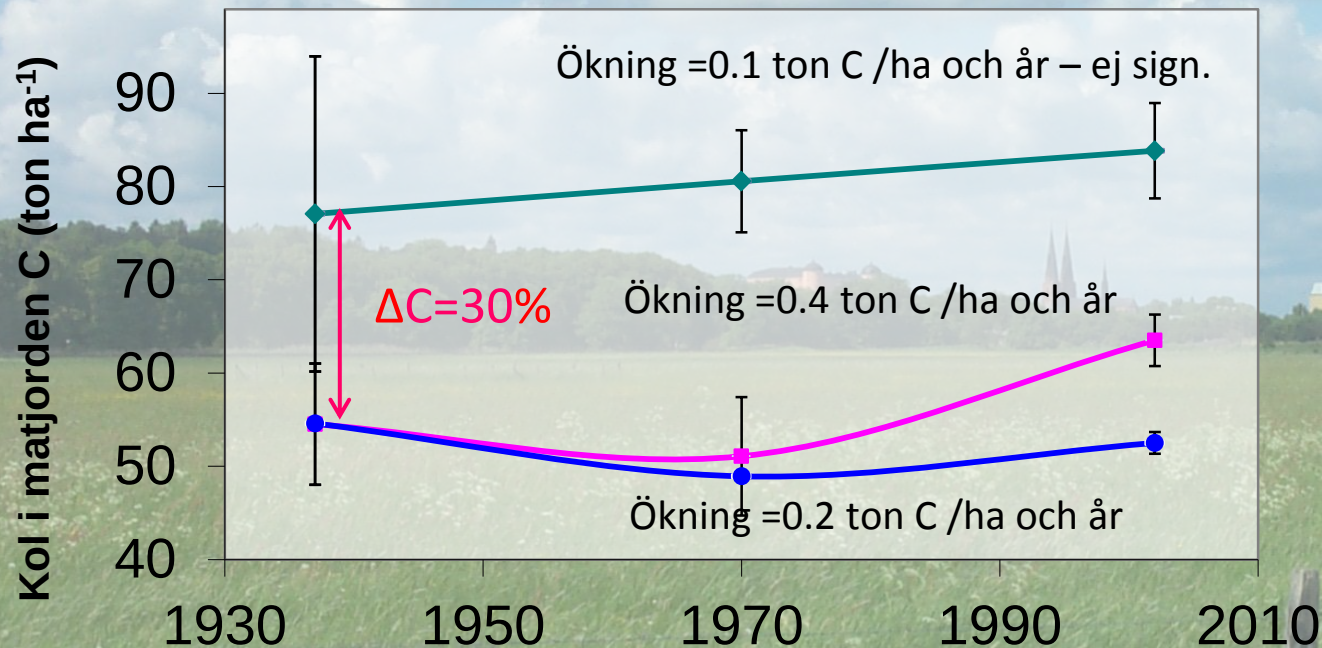
Photo: Gunnar Torstensson.
Timothy and English Ryegrass

Landanvändning och kol i mark

Kungsängen

Betesmark

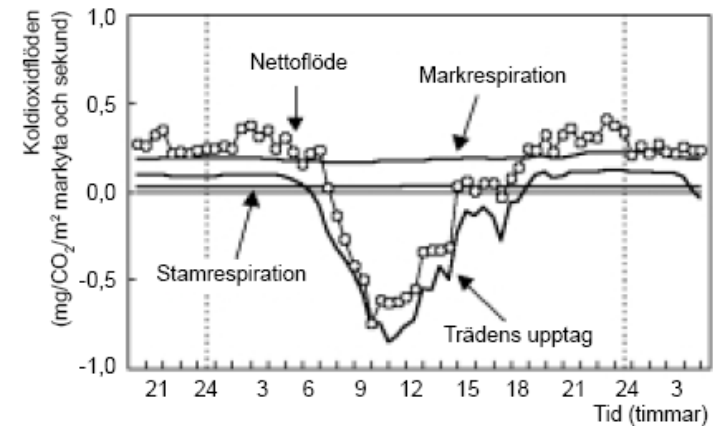
Åker fram till
1970, sedan
betesmark

Åker sedan
1860

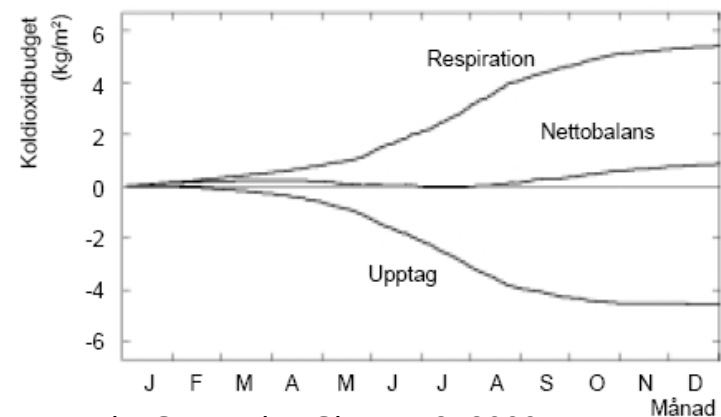
Hur mäter man förändringar i kolförråd?

1. Långliggande försök
2. Återkommande inventeringar
3. Mikrometeorologiska metoder (eddy flux)

Ett dygn

Ett år

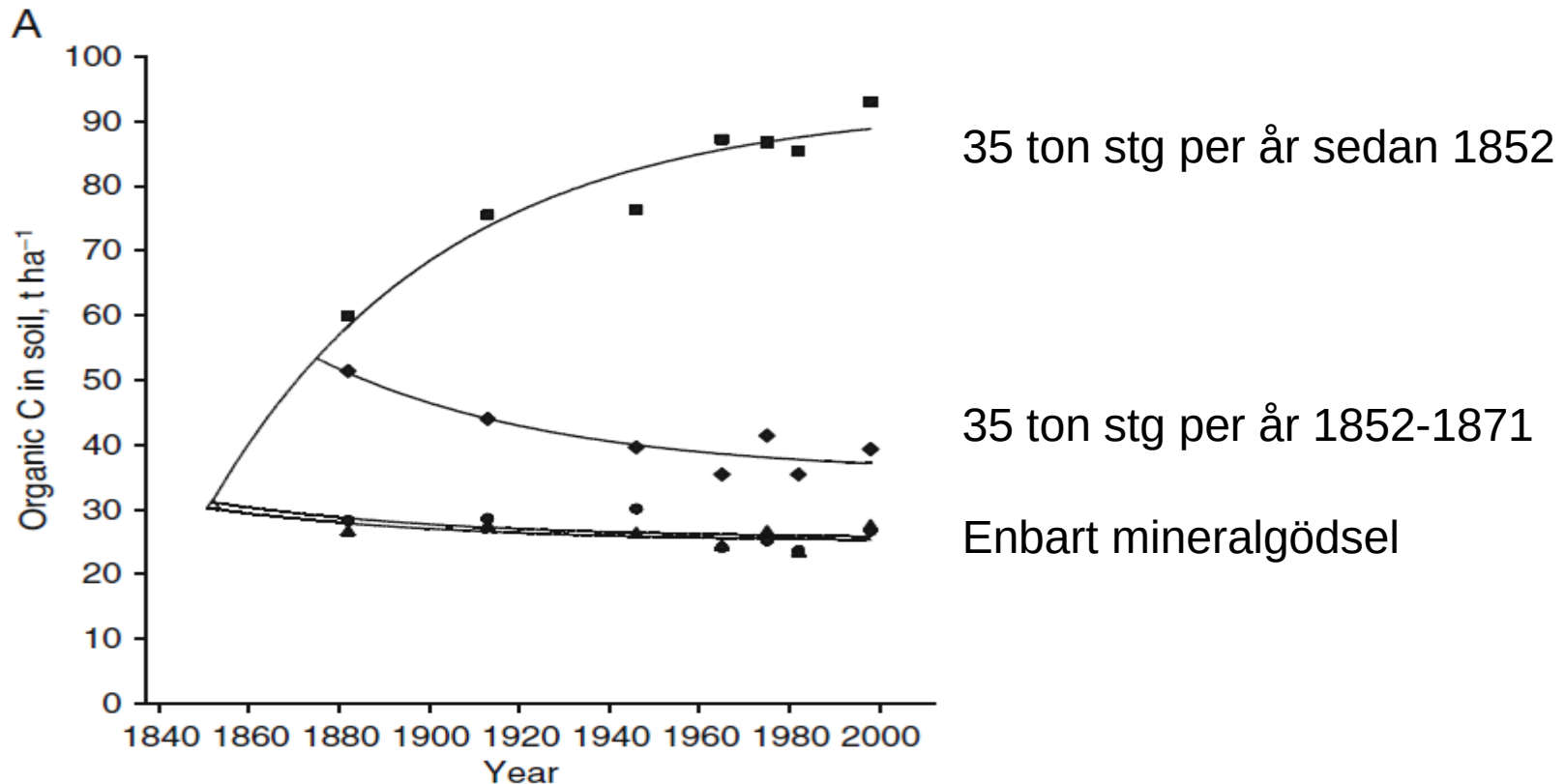

Norunda; SLU Fakta Skog nr 2, 2000

Mäter hela ekosystemet
Bra för förståelse av ekosystem
Bara korta tidsserier tillgängliga

Effekten av åtgärder för ökad kolinlagring minskar med tiden

Hoosfield Continuous Barely, Rothamsted

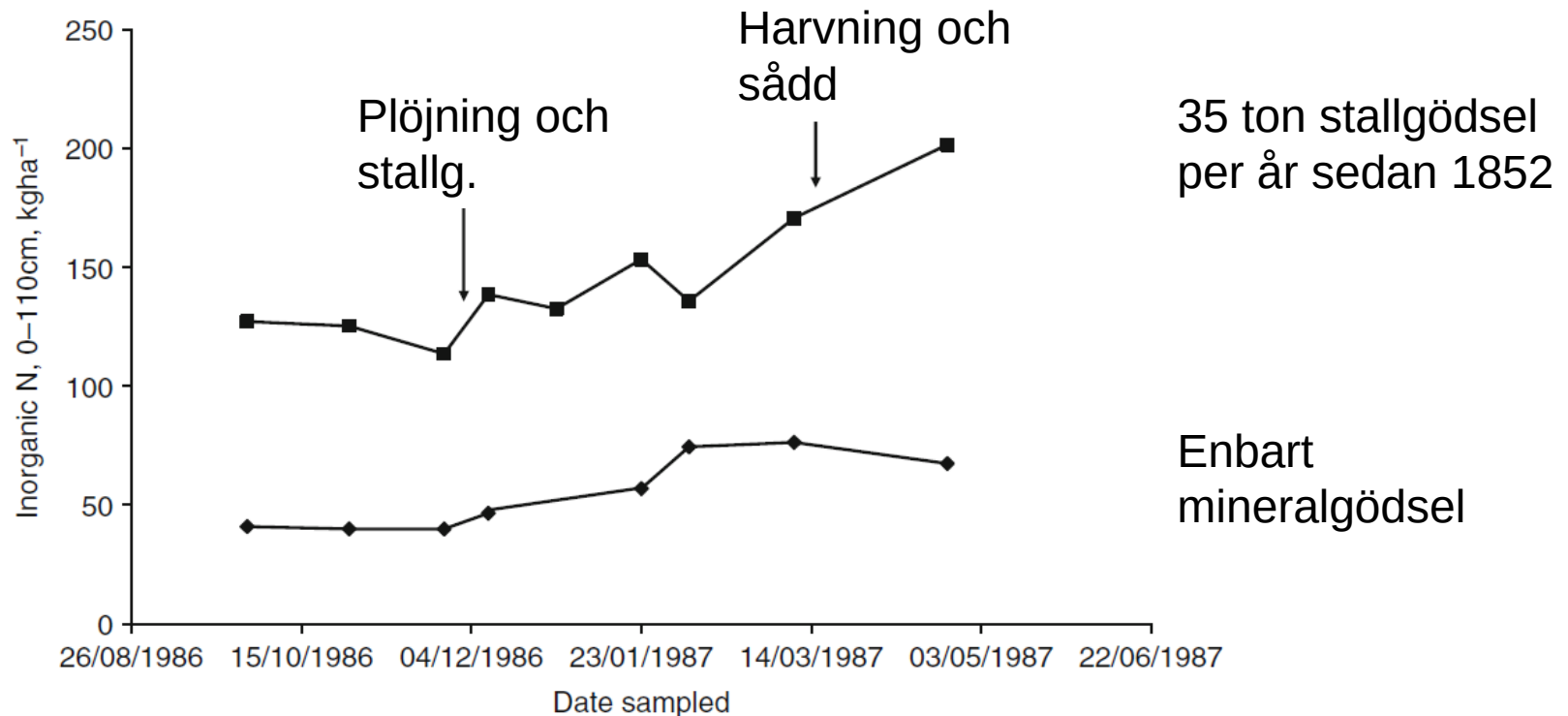
Ett jämvikt ställer in sig efter drygt 150 år.

Ingen ökning av mullen trots stora mängder stallgödsel.

Johnston et al., 2009

Höga multhalter ökar risken för utlakning

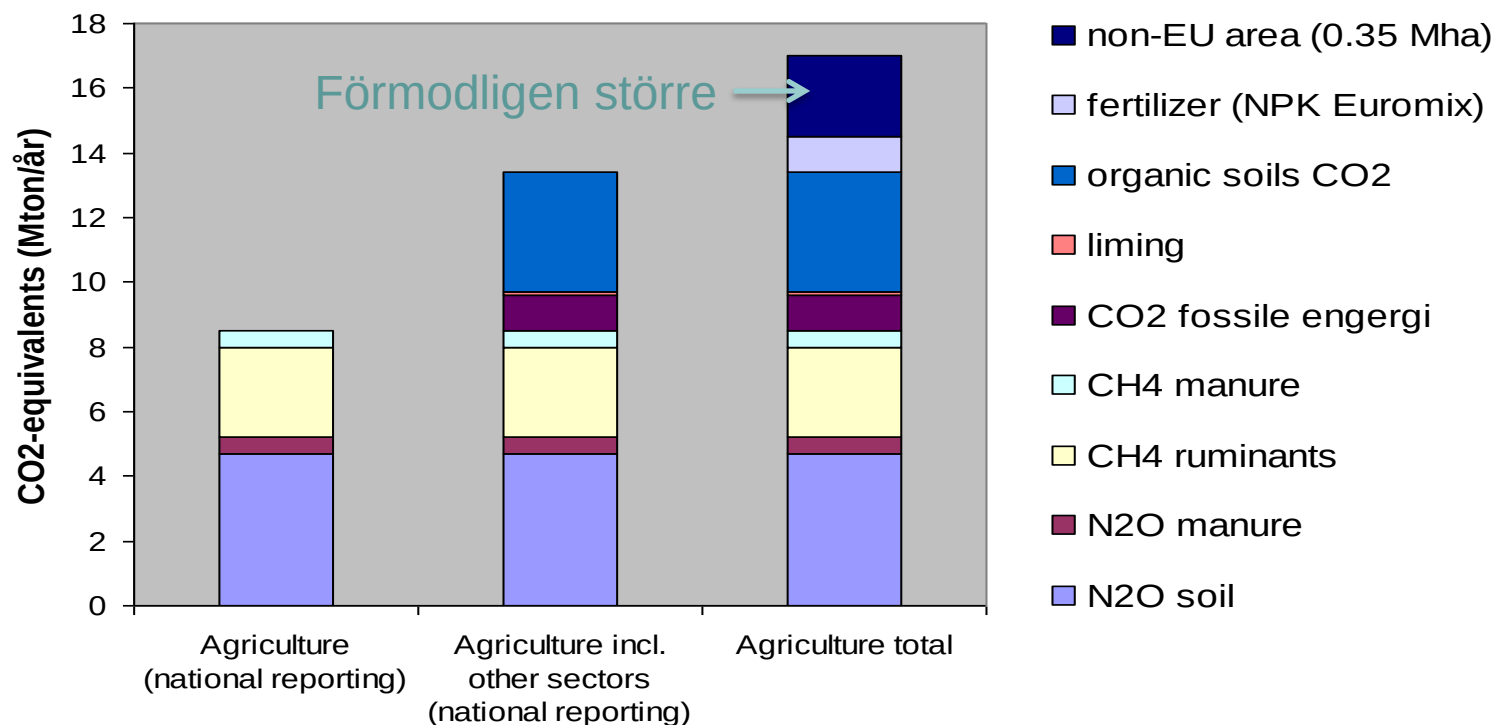

3 gånger så hög multhalt – 3 gånger så höga mängder mineralkväve under vintern - större risk för utlakning och bildning av lustgas

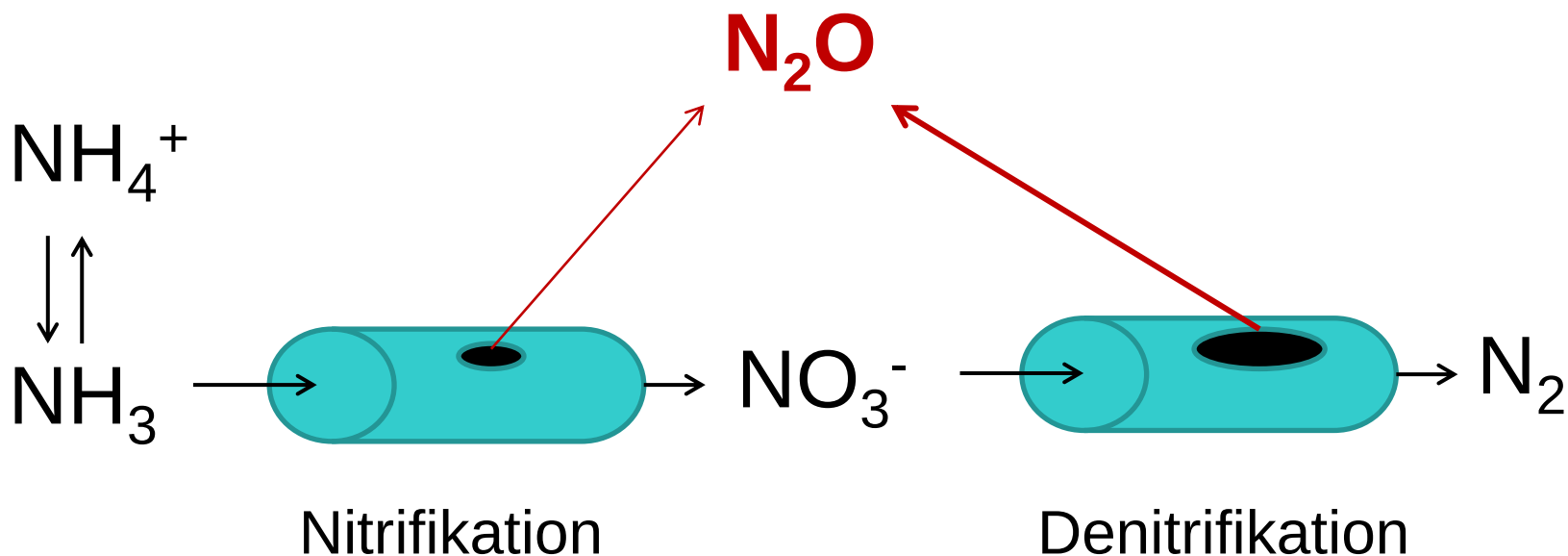
(Data från Hoosfield, Powlson et al, 1989)

Jordbrukets växthusgasutsläpp

Gaser	Jordbrukets andel och källa	Uppvärmningspotential (100 år)
CO ₂	7% mulljordar, energi, kalk	1
CH ₄	50% djur	25
N ₂ O	70% mark, gödsel	298

Bildning av lustgas

Beräkning enligt IPCCs riktlinjer:

Direkt emission

1% (0,3-3%) av tillfört N som oorganiskt, organiskt gödsel och skörderester

Indirekt emission

0,75% (0,05-2,5%) av utlakat N

1% (0,2-5%) av NO_x och NH_3

Svensk rapportering: 0,8% av mineralgödsel

N och 2,5% av organisk N tillförd.

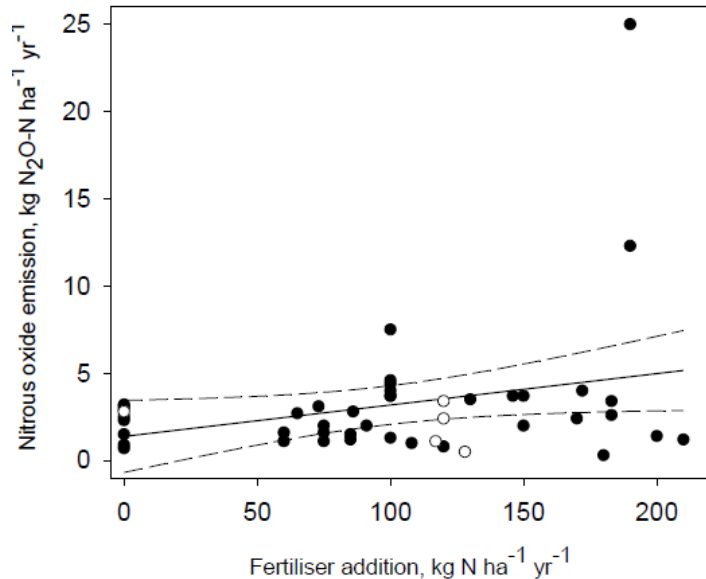
Förutsättningar för denitrifikation:

- Nitrat
- Syrebrist
- Lättillgänglig organiskt material

After Firestone and Davidson 1989

Lustgas metanalyser

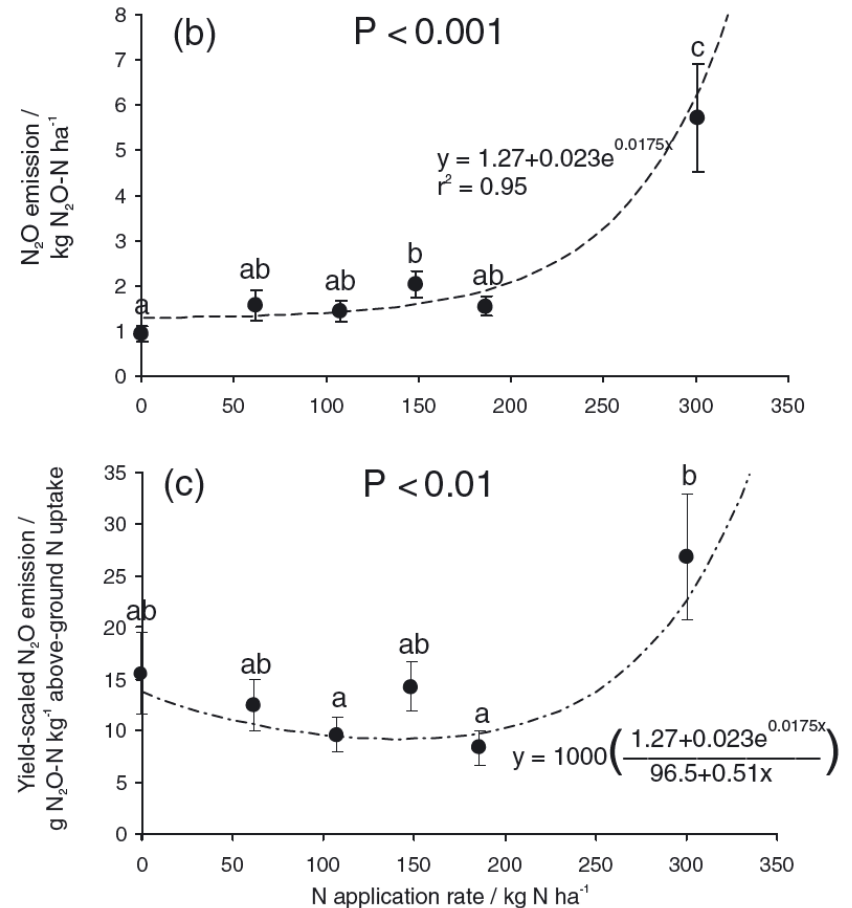
Spannmål och raps, norra
Europa och Amerika

Site and year	Fertiliser addition kg N ha ⁻¹	Swedish field data ^a
Mellby, 1996–1997	0	2.5 (1.4–3.7)
Mellby, 1996–1997	120	2.4 (1.1–3.7)
Logården, 2005	117	1.1 (0.9–1.3)
Logården, 2006	128	0.5 (0.4–0.6)

Kasimir Klemetsson & Smith 2011,
Biogeosciences

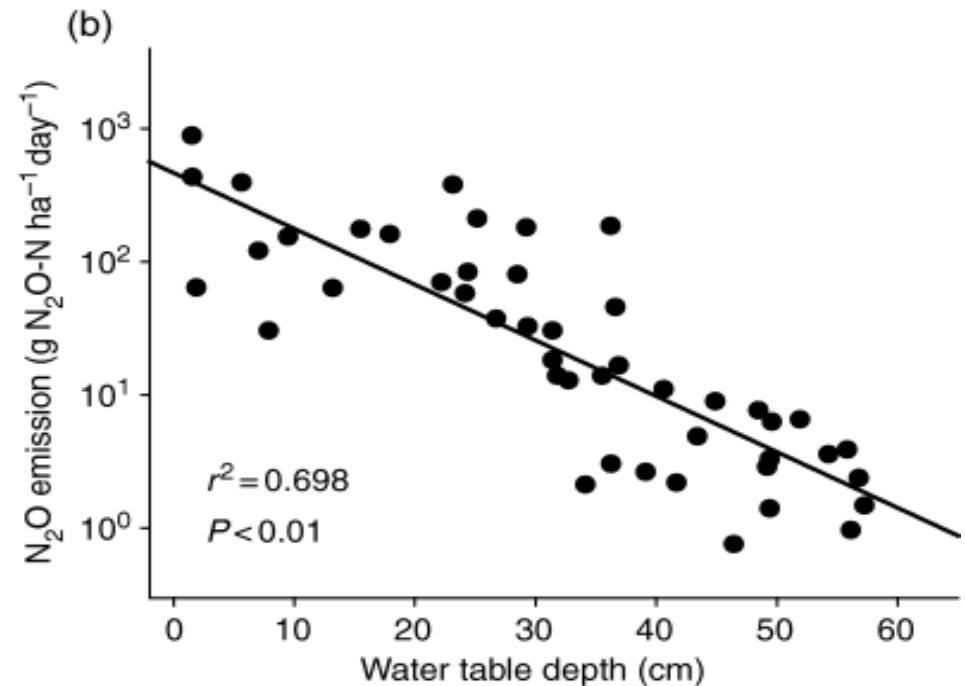
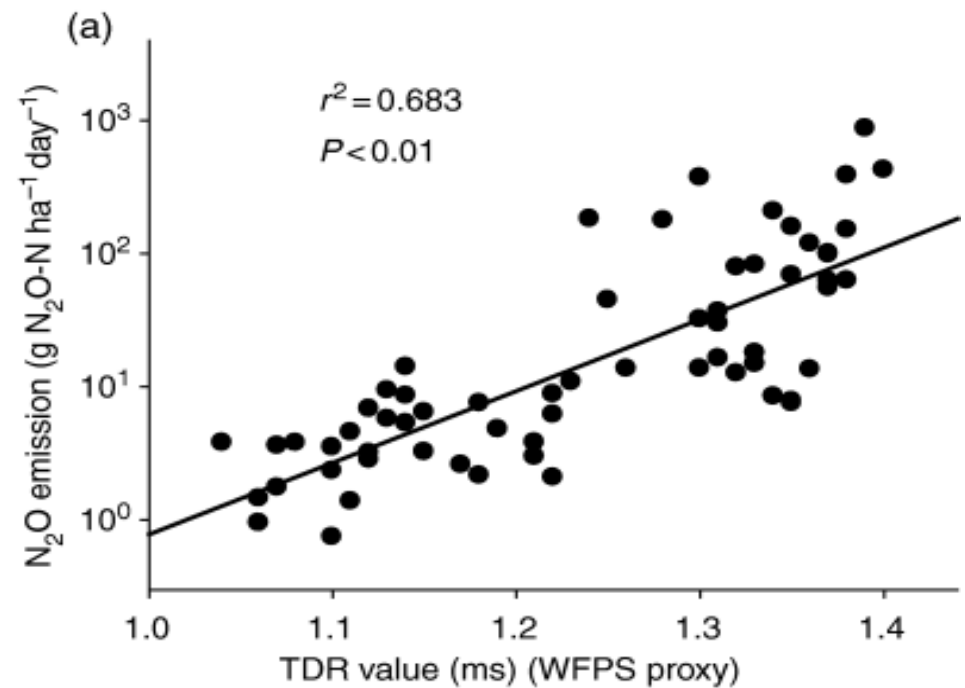
Global

Van Groenigen et al. 2010, EJSS 61:903-913

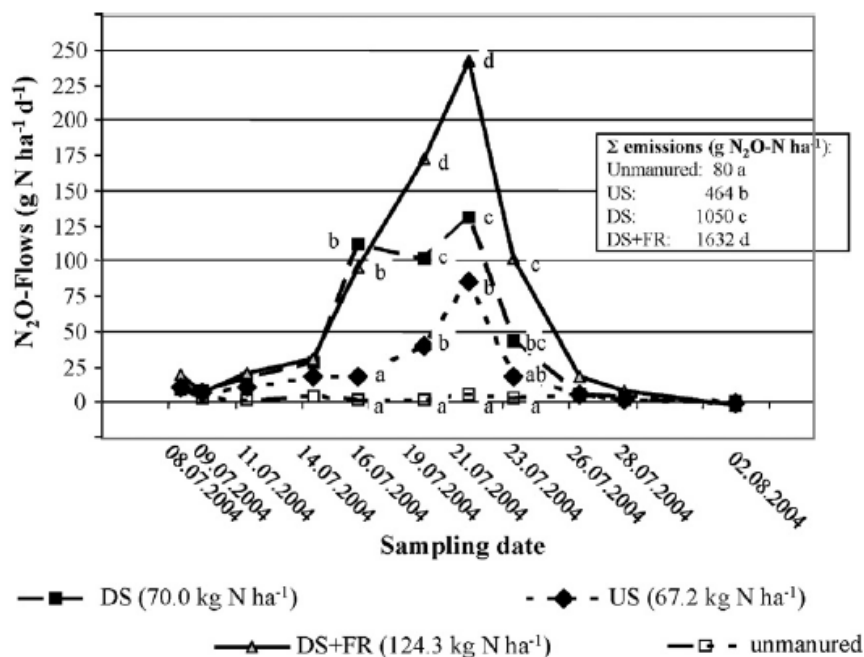

Lustgasutsläppen ökar vid hög grundvattennivå

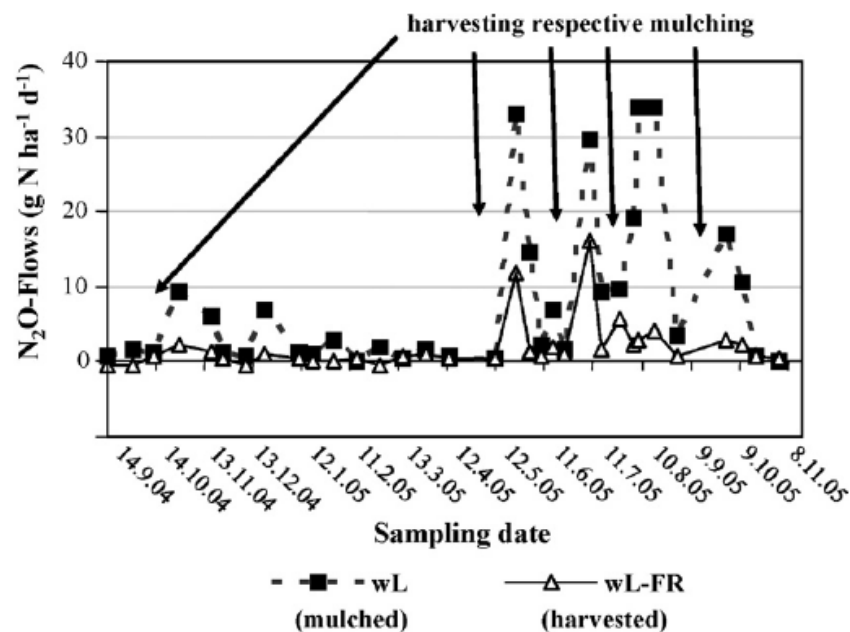

Lustgastoppar under ett par veckor efter tillförsel av flytgödsel och gröngödsling

Flytgödsel

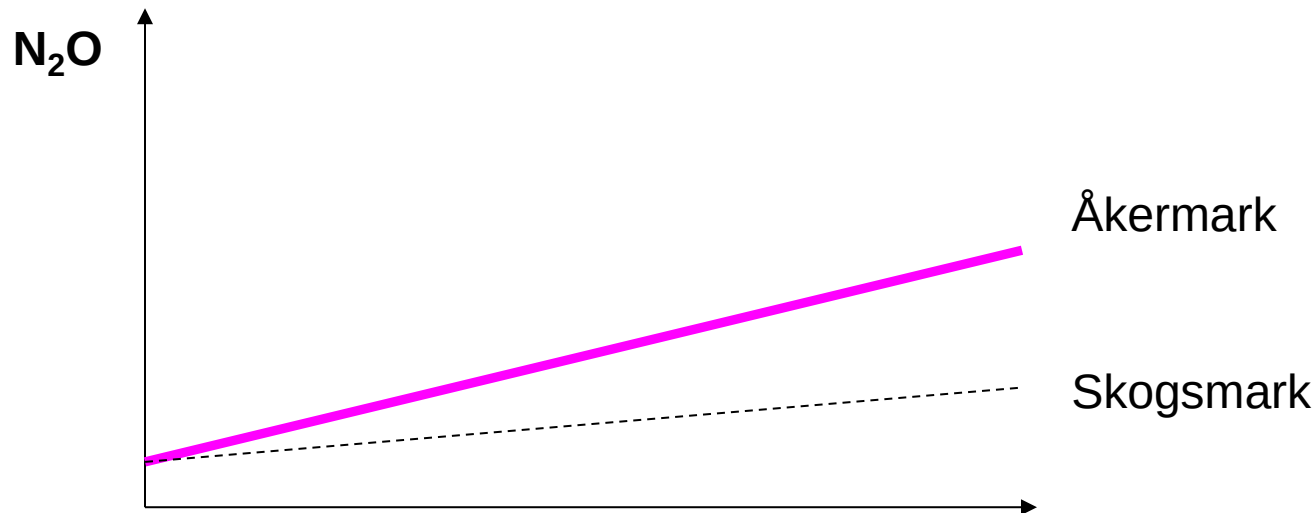
Gröngödsel

Högre N-giva -> högre N₂O-flöden

N₂O-toppar efter gröngödsling

Kan vi kontrollera N₂O utsläppen?

Påverkbarhet

Lerhalt

Temperatur

Vattenhalt i marken (dränering, grundvatten)

Lättsmältbar organiskt material

Sjukande pH

N överskott (för höga N givror, organiska gödselmedel – särskilt om C/N är låg)

Öka kväveeffektiviteten!

Sammanfattning

- Bördighet är långsiktig per definition och studeras bäst med hjälp av återkommande karteringar och långliggande försök
- Förfruktseffekter beror på växtföljden som helhet
- Landanvändning, växtföljder och odlingsåtgärder påverkar bördigheten – även i alven
- Växtrötter är effektiva i att bygga mull
- Mullhalten är en av de viktigaste bördighetsfaktorerna
- Stor risk för lustgasutsläpp efter tillförsel av organiskt material med hög kväveinnehåll
- Hög kväveutnyttjande, fungerande dränering och högt pH minskar risken för lustgasavgång
- Långliggande försök behövs för kunna svara på frågor i framtiden som vi ännu inte har ställt.

Tack för din uppmärksamhet!

